

Skrze brány Jinam (Elsewhere=jinam, jinde): Západ a ti druzí.

Západ se vždy definoval a orientoval s odvoláním na jiná místa a kultury. Posledních dvě sta let byl svědkem zaznamenání hodné revoluce v západní představitosti, ve které východ, tradiční a primitivní náboženství, hrálo rozhodující roli. Je nemožné přecenit dopad, jaký měla na západní myšlení taková náboženství jako islám, buddhismus, taoismus a hinduismus, mimo jiné také tradiční šamanské a přírodní náboženství centrální Asie, Severní Ameriky, Afriky a Austrálie. Několik posledních let bylo svědkem jak bohatnoucí představitosti, tak (což je možná důležitější) prohloubení respektu nejen k těmto nezápadním moudrým tradicím ale také k lidem samotným a jejich kultuře. Jistě, takové vztahy jsou paradoxním výsledkem západní imperialistické expanse, tato však neredukují dopad východních tradic.

Ve své nedokončené práci Romantismus píše Michel Le Bris o cestě „skrze brány Jinam“: „Toto Jinde, tato žádoucí říše, kde se dalo předpokládat, že člověk může být schopen zbavit se svého břímě, které leží mimo prostor a čas, úvaha nad okamžitým bytí místo bloudění a návratu domů byla: Východ. Přestože toto do historie angažovanosti západu vůči východu vstoupilo poměrně pozdě, Tibet se svým náboženstvím byl důležitou ukázkou Alternativy v západní představitosti. V jednom směru byla fascinace západu Tibetem a jeho náboženstvím jedním z posledních výkvětů romantismu devatenáctého století. Toto bylo předcházeno všemi ostatními světovými náboženstvími. Dříve než tibetský buddhismus vkročil do centra západní fantazie (představitosti), islám, hinduismus, konfucianismus, šintoismus a jakýsi zrnitostní, buddhismus bez místa (domova) později v devatenáctém století již inspirovali dvě nebo více generace západních umělců, intelektuálů, učenců a mystiků. Uvnitř tibetského buddhismu se sbíhají tři imaginární proudy: mystická sofistika Dálného Východu, šamanská primitivita původních náboženství a původní záhada starověkých náboženství jako například egyptské náboženství nebo náboženství Střední Ameriky. Všechny tři proudy fascinace byly klíčové v západním hodnocení svého vlastního ducha ve dvacátém století.

Blízké porozumění vztahů západu k jeho imaginárním Jiným měl svou důležitost, která přesáhla domnělou exotiku jeho vlastních individuálních záležitostí. Odlišnost nejen jednoduše naznačuje geografickou vzdálenost ale spíše psychologickou intimitu. Odlišnost není negativní fenomén, ale něco, co je součástí představitivého života. Jak píše Jung: „V temnotě prázdnoty okolo mne, bez rozpoznání jevu jako takového, jsem našel vnitřní nebo psychický život, který je můj vlastní“ (CW 12, para.346).

Byl jsem poněkud liberální v užívání slova „západní představitost“. Samozřejmě, tibetský buddhismus se příliš netýkal většiny západních lidí. Přesto uplatnil přímý a působivý vliv na poměrně velkou a ovlivnitelnou menšinu. V této menšině hrál tibetský buddhismus silnou roli, ačkoli hlavně nepřímo, v tvarování hranic západní představitosti. Jak ukázala tato studie, mnoho lidí, aniž by si toho byli vědomi, bylo nepřímo dotčeno tímto centrálním asijským náboženstvím. Byla to aktivní pohotovost nových fyzických poznatků, meditativní psychoterapie, transpersonální psychologie, nová tanatologie, komparativní náboženství a filosofie, stejně tak hlubinná psychologie. Každý z těchto směrů měl široký vliv na západ.

I geografické propojení tibetského náboženství a nejvyšších hor na světě mělo dalekosáhlé následky. Západní kontakt s tibetským buddhismem je spojen se změnou pohledu na krásu krajiny a divočiny. Čistota a vznešenost obojího, „horských štítů a lámů“, se setkaly v jediném kritickém okamžiku. Jak jsem se zmiňoval dříve, zkušenosti z Tibetu přispěly ke zřízení národních parků v Británii a jinde. Navíc Tibet a jeho náboženství fungoval jako matný a nedefinovatelný obraz naděje, stejně jako Šangri-la jako utopický symbol snahy. V temných časech, které západ zažil během dvacátého století, měla osamělá role udržování vizionářského idealismu naživu klíčovou důležitost.

Duch a duše: Tibetický buddhismus a archetypální psychologie.

Je vhodný okamžik této studie upozornit na svou vlastní metodologii, to je použití hlubinné nebo archetypální psychologie. Zatímco Jung byl vždy přístupný k moudrostem početných nezápadních duchovních tradic, jistě měl speciální vztah k buddhismu a konkrétně k tibetskému buddhismu. Znovu a znovu vyjímal buddhismus ve speciálních zmínkách a ohraničoval ho křesťanstvím. Není překvapením, že dokončil svou poslední velkou knihu *Mysterium spojení (Mysterium Conjunction)*, dokončené v osmdesátém roce jeho života, s prohlášením: „Dvě veliká světová náboženství, buddhismus a křesťanství, určují každé po svém centrální místo člověku... (CW 14, paras. 789, 520)

Buddhismus pro Junga nebyl jen dalším náboženstvím. Nezasobovalo ho jenom materiály pro další rozšíření. Dávalo mu kritickou podporu. Jistě, psychologické vztahy mezi hlubinnou psychologií a buddhismem, konkrétně tibetským, jsou samy o sobě fascinující. Oba se vzájemně se tvarovali. Buddhismus dosáhl hlubinné psychologie ve svém hledání efektivního západního jazyka použitelného k překladu a při pokusu obhájit sám sebe v západních představách. Například, buddhisté často ukazují na Jungovu důvěrnost k buddhistickým textům, konkrétně v době své smrti. K doplnění dobře známého příběhu o Bardo Thodol bylo také zdůrazňováno, že četl knihu od Charlese Luka *Ch'an and Zen Teachings: First Series* na své smrtelné posteli (Kapleau, 1967, p. xi). Hlubinná psychologie svým specifickým způsobem často používala tibetský buddhismus jako druh míry pravdy, základní znamení souhlasu. Jung a mnoho jeho následovníků sahalo k buddhismu k získání podpory pro své ideje. Mnoho lidí na západě cítilo speciální empatii mezi buddhismem a hlubinnou psychologií. Studie porovávající dvě tradice jsou běžné; jedinci s těmito dvěma tradicemi sdílejí mnoho společných názorů; buddhistické skupiny často zahrnují do svého výchovného programu sezení při Jungových idejích. Jejich přívrženci také vyprovokovali mnoho pokusů o vykreslení jejich rozdílů, z nichž některé přesáhly k jakési toleranční nechuti.

Co obecně společného mají tibetský buddhismus a hlubinná psychologie? Je jejich polem setkání úroveň filosofických otázek a specializovaných cvičení nebo jenom zabírají podobná místa v západní fantasii?

Tradice se zřídka obtěžují poukazováním na to, co symbolizují pro kulturu. Jistě je základní rozdíl mezi tím, co tradice říkají o sobě, jaké jsou jejich ideje a jak si je představují ostatní. Tato studie naslouchala i příběhu ostatních, meta-obrazům evokovaným v tibetském buddhismu. Namísto prosté analýzy toho, co náboženství hlásá, tato studie také naslouchala tomu, co o něm (tib. bud.) bylo řečeno. Naneštěstí nedostatek prostoru zabránil takové kulturní studii hlubinné psychologie (Homans, 1979). Nicméně nebude příliš těžké poukázat na to, že obé (tib. bud. a hlub. psych.) hrály klíčovou roli ve znovu záchraně západního gnosticizmu dvacátého století. Gnosticismus klade důraz na přímou zkušenost a znalosti; to směřuje k přímému pochopení. Křesťanství během staletí, po zničení vlastních gnostických tradic, zdůrazňuje spíše víru v Boha než jeho poznání (Pagels, 1981). Gnostická tradice byla na západě svedena do podzemí, přesto přežívala v alchymii, hermeticismu (západní esoterická tradice) a okultních vědách (CW 12, para. 41). Dvacáté století bylo svědkem znovuprobuzení touhy po přímém spirituálním pochopení a Jung jasně viděl svou vlastní práci jako důležitý faktor v této duchovní renesanci.

Obojí, hlubinná psychologie a tibetský buddhismus směřují k nejvyšším otázkám: Jaký je základní náplň existence; co je uvědomění; co je smyslem; jak můžeme hledat pravdu; jak tím můžeme žít? Obojí adresuje problémy extrémního pojetí a výkladů. Nezbytnost nového typu jazyka v souladu s hlubším pochopením (Hillman, 1972; Guenther, 1969). Ale pozornost by neměla být zaměřena na předčasné zhroucení jednoho do druhého, jelikož to zastírá důležité přednosti obou. Tibetický buddhismus může snadno přidat hlubinnou psychologii k již dost bohatému seznamu terapeutických technik, které přijal ze západu. Vědom si svého spojeného

mahájánského původu tibetský buddhismus se rychle chopil západní terapie jako efektivního doplňku své impozantní škály úvodních metod a pomoci k meditaci. Ale hlubinná psychologie není jen další sérii terapeutických technik, je to Cesta fantasie, jejíž kořeny mohou být vystopovány zpět skrze západní alchymii, skrze renesanci hermetických tradic až k raným neoplatonistům (Hillman 1978). Jung sám schvaloval alchymii jako „poskytující psychologii nevědomí se smysluplnou historickou základnou (CW 14, p. xiii).

Ačkoliv zde je zcela jistě náboženství v hlubinné psychologii. Navzdory svému příležitostnému popření rozporů v otázkách svých idejí, Jung a mnoho jeho následovníků se raději angažovalo v duchovním než psychologickém dotazování, a využívalo je pro hledání vyššího smyslu (CW 14, para. 518 a). Právě duchovní rozlišení je základním výstupem Jungovy práce. Je to náboženství v Jungově práci, které dovolilo, aby bylo tak snadno integrováno tibetským buddhismem (a také křesťanstvím). Obě tato náboženství používala hlubinnou psychologii jako cestu přeložení dogmatické teologie do soudobého psychologického jazyka. Avšak jsou zde striktní limity k ocenění této praxe. Při významném rozšíření podemílá ducha Jungovy práce. Zatímco respektuje náboženské systémy, byl také tím, kdo před nimi varoval jako před cestou individualizace a utváření duše v moderním světě.

Jestliže tibetský buddhismus na západě měl blízký, ale jaksi vůdčí vztah k hlubinné psychologii, opak je často realitou. Tibetský buddhismus může snadno být redukován pouze na poskytování další množiny symbolů při procesu dalšího vývoje, jako další mechanické potvrzení základních principů hlubinné psychologie.

Pravděpodobně klíčový pokus o adresování této otázky učinil James Hillman ve své eseji „*Vrcholy a údolí*“ (1976). Hillmanova esej, podána v sérii veřejných přednášek o vztahu mezi psychoterapií a posvátnými tradicemi, byla příslušně sestavena, aby hned od počátku sledovala tibetský buddhismus daný Tarthangem Tulku, Rinpochem. Hillman pokládá základní otázku: jaký je rozdíl mezi *duší* a *duchem*, mezi prapůvodní psychologií a duchovní disciplínou? Onen „*vrchol*“, v názvu této řeči, poukazuje na svět ducha, nadhled, čistotu a uvolnění od zmatku světa tam dole. To symbolizuje hledání vrcholných zážitků, opojných výšin. Horské šíty jsou místy průzračnosti, jasů, naprosté dokonalosti, vznešenými místy ledu, svěžího vzduchu a nesmrtelnosti. Oproti tomu „*údolí*“ jsou místem tvorby duše: vlhké, prohloubené, umocněné, ztěžklé stínem, bez nadhledu. Jazyk údolí je jazykem symbolu. Starost, pozornost a dokonce úcta k určitým symbolům je cestou k prohloubení duše.

Dualismus ducha (nebo mysli) a těla (hmota), ustanovený na západě jako dogma při křesťanském koncilu v Nicaea (787) a Konstantinopoli (869), skutečně odmítl svatost symbolů. Představa kompromisu, střední říše, střední cesty, byla ztracena. Archetypální psychologie se podle Hillmana pokouší o opětovné propojení a funkčnost této zavržené vyhlídky.

Pro Hillmana závisí rozdíl mezi duší a duchem výhradně na postoji k fantaskním symbolům, zvláště pak k těm, jež jsou spojeny s psychopatií, nebo s duší nebo polyteismem. Jestliže jsou činěny pokusy k vedení těchto symbolů k vrcholům, k jejich přeměně v představy růstu, vývoje a celistvosti, pak je člověk zaměstnán duchovním cvičením. Pokud jsou symboly oproti tomu uchopeny a jejich sestup je měřen v intimních hloubkách, potom pracujeme na utváření duše.

Hlubinná psychologie obsahuje samozřejmě náboženské tradice a touží dosáhnout vrcholu k uchopení vznešené jednoty. Naopak tibetský buddhismus má své vlastní tradice psychologie představ; jsou to alchymické destilace, jsou to erotická posedlost obrazotvornými detaily, je to trvání na realitě symbolů. Pokud prapůvodní psychologie chrání symbol před naprostým uchvácením duchem, potom tibetský buddhismus může pomoci ochránit svatost a duchovní potenciál symbolu před jeho terapeutickým zjednodušením.

Když Hillman postavil dichotomii (dvojakost) mezi ducha a duši, vrcholy a údolí, neptal se na otázky pojmů, ale prezentoval prapůvodní představy, znovu objevoval napětí představivosti, důležité pro západní pochopení. Je zde obojí: základní shoda i rozdíl mezi tibetským buddhismem a archetypální psychologií. Obojí symbolizuje polaritu paradoxu mezi duší a duchem. Obojí v sobě obsahuje obraz druhého. Buddhismus hlavně pojednává o představách jako o rozptýlení od meditačního bodu. Co je jedné tradici rozptýlením je druhé *prima materia*, syrová hmota. Tato rozptýlení se mohou přirovnat duši v práci. Archetypální psychologie, jako alchymie, studuje iluze, představy a rozptýlení. Tvrdí, že tyto iluze jsou realitou. Sledující alchymické rady, *festina lente* (spěchej pomalu), archetypální psychologie se trpělivě přesouvá skrz realitu iluzí. Zatímco Vajrajána se pokouší rychle projít svou nerealitou pouze ke konečnému tvrzení, že realita a iluze, nirvána a samsára, jsou jedno. Nakonec se dvě tradice setkávají na opačné straně jednoho zrcadla.

Symbolicky vzato, pozice a střetnutí mezi tibetským buddhismem a hlubinnou psychologií je výrazem *Mysterium Coniunctionis*, oddělení a rozlišení psychických protikladů.

„Alchymistický Jung“ ukazuje na tato spojení v termínech procesu *solve et coagula*, mísení a krystalizace forem. Buddhismus na toto podobně poukazuje v termínech rúpam šunjata šunjataiva rúpam, proces formování a vyprázdnění. Díváme-li se na ně takto komplementárně, archetypální realita a šunjata jsou jedno (Avens, 1980).

Obě tradice oslavují nepotlačitelnou touhu fantazie v opětovném sebezdokonalení. Obě tradice říkají, že toto fantazírování je základním vlastnictvím reality (Jung, CW 14, para. 503). Obě mají své kořeny hluboko v představivosti, smyslnosti, erotismu; v extázi „prázdnoty“ (šunjata). V tibetském buddhismu je toto ukazováno na příkladu tantrického obrazu Jab-Jumy: bódhisattva, nebo buddha v extatickém uchopení se svým ženským protějškem. Podobně erotismus v Jungově koncepci reality může být spatřen v jeho lásce k alchymii. Alchymie, jak bylo řečeno, byla poslední možností na západě, jak „vyprodukovat vědu založenou na erotickém smyslu reality“ (Brown 1959, p. 316). Tantra a západní alchymie sdílejí mnoho základních symbolů. V jednom bodě své práce Jung přirovnává alchymistického Mercuria (lat. Hermes) k neustálému obcování tantry (CW 13, para. 278; CW 14, paras. 235, 580).

Vztah mezi západní „cestou“ imaginace, jak ji předkládá archetypální psychologie, a tibetským buddhismem byl relativně krátký, ale velmi plodný. Vztah mezi nimi se měnil, byl zaměstnávající a aktivní; zabíral místo hluboko ve vši fantasii evokované na západě tímto náboženstvím Centrální Asie.

Tibetský buddhismus ve vyhnanství.

Poslední dekáda byla svědkem událostí zásadní důležitosti obojího, historie tibetského buddhismu a historie světového náboženství. Tato doba viděla konec velkých spirituálních tradic ve své starobylé formě. Najednou byl tibetský buddhismus odsunut ze svého místa absolutní sociálně-náboženské síly celé země do své současné situace, velmi malé náboženské a kulturní sekty ve vyhnanství. Jeho kořeny mezi rozptýlenou komunitou tibetských uprchlíků stále zůstávají hluboké, ale samotných lidí je zoufale málo. Dokonce i mezi těmito domorodými Tibeťany se vztah k jejich náboženství pomalu mění a s tím i náboženství samo. Zatímco stále potvrzují autoritu velkých lámů, konkrétně dalajlámy, tyto komunity vyhnanců dosáhly míry nezávislosti na tradičním duchovním systému. Mladí Tibeťané, hlavně během učení, práce a jiných kontaktů, jsou více otevření novým myšlenkám nalezeným v exilu než jejich starší příbuzní. Výše zmiňované vede k silnému zaměření na náboženství a na dalajlámu s cílem zachovat pocit kulturní identity. Tyto nové ideje se mohou ukázat rušivé vzhledem k tradiční náboženské hegemonii tibetského monasticismu (Palakshappa, 1978).

Čínská invaze do Tibetu roku 1959 se dotkla i tradičních cest v komunikaci mezi Lhasou a jinými buddhistickými komunitami uvnitř himalájského regionu. Například v Severní Indii

uzavření hranic a destrukce náboženské kultury účinně bránily obvyklé, regulérní náboženské a kulturní výměně mezi Ladakhem a Lhasou (Snellgrove a Skorupski, 1977, pp. 135 ff.).

Zanedbaný svými rozsáhlými kořeny uvnitř tibetské kultury, náboženský systém rychle odpověděl na zájmy a zasvěcení podstatného ale malého počtu západanů. Vztah mezi vyhnanými tibetskými tantrickými mistry a jejich západními stoupenci je zásadní pro přežití tibetského buddhismu. Tibetský nebo vajrajánský buddhismus není jenom vysoce abstraktní systém idejí, ale, věrný svému tantrickému původu, neoddělitelný od své organizace a denních rituálů. Pokud celá náboženská struktura je základním symbolem, pokud duchovní kontinuita je základní metaforou, pak je čistě otázka změny citlivým tématem. Jak se bude tibetský buddhismus vyvíjet na západě? Tarthang Tulku, Rinpoche, jeden z nové generace tibetských učitelů v Americe, píše: „Je to delikátní situace. Z pohledu Tibeťanů z vážených tradičních rodů, kolik bychom měli změnit nebo můžeme vůbec něco změnit nebo neměňme... Je jednoduše příliš brzy pro odpověď na tuto otázku“ (1976, p.108). Vyjadřuje obavu, že předčasná změna může způsobit ztrátu hloubky učení, zanechávající jenom povrchní porozumění.

Tibetský buddhismus jako celek je žijícím symbolem. Jeho obrys na západě je tvarován, ve skutečnosti již byl tvarován, s tvořivým úsilím buddhistů, učenců, básníků, spisovatelů, hledačů a cestovatelů. Kontinuita je hlavním tématem pro oba pohledy, tibetský i západní. Tibeťanů se dotýkají neporušené rody lámů, návaznost učení, a hluboce samotné přežití jejich kulturní identity. Dávny problém generačního duchovního dědictví je nyní kulturním. Pro západ byl tibetský buddhismus, ve svém obrazotvorném propojení se vzpomínkami, provázáním s pozůstatky své psychologické minulosti. Láma Góvinda stručně poznamenal:

„Jestliže duchovní úchylka a brutální síla naší technické civilizace někdy vyhladí žijící tradici Bardo Thodola a duchovní kulturu, která nám byla podána ze Starého Tibetu, lidskost bude oloupena o své poslední spojení s velkými záhadami prehistorických časů (1976, p. 192).“

Avšak tibetský buddhismus, jak jsme viděli, poskytl západu také základní spojení s *budoucími* duchovními snahami. Jak se blížíme k posledním, stínem naplněným, rokům dvacátého století, spíše se zdá, že tibetský buddhismus a západní způsob imaginace bude pokračovat ve vzájemném obohacování.

Rudolfová Michaela

Překlad textu z knihy: Bishop P. – Dreams of Power (str.131-138)